

Telakki Sosyal Bilimler Dergisi

Telakki Journal of Social Sciences

Say1
2

Telakki Sosyal Bilimler Derneđi

Telakki Sosyal Bilimler Dergisi

ALTI AYDA BİR YAYIMLANIR

ISSN: 2979-9996

YAZ 2023 – SAYI 2

İmtiyaz Sahibi: Telakki Sosyal Bilimler Derneđi

Cumhuriyet Mahallesi Mithatpařa Caddesi 34F/21 Çankaya/Ankara

journal@telakki.org

dergi.telakki.org

Genel Yayın Yönetmeni: Etem Yunus Akbayır

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Mehmet Ali Atlıhan

Editör: Ergin Akdağ

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Ahmet Erkan Koca

Doç. Dr. Levent Korkut

Doç. Dr. Veysel Dinler

Dr. Nail Elhan

Dr. Cihan Güneş

Dr. Sibel Çalışkan

Dr. Onur Yamaner

İÇİNDEKİLER

ARAŞTIRMA – İNCELEME

4-11: ETEM YUNUS AKBAYIR – *Modern Türkiye’nin Demokrat – Muhafazakâr Bir Aydını: Ali Fuad Başgil (1893-1967)*

KİTAP İNCELEMESİ

12-15: GÜRSOY BAŞARAN – *Eleştiri: Araştırma Yöntem ve Teknikleri*, Şaban Öz

ÇEVİRİ

16-23: RIZA TEVFİK – *Kümmeliyet-İ Beşeriye Tasavvurunda Şark Ve Garbın Farkı* (çev. ERGİN AKDAĞ)

MODERN TÜRKİYE’NİN DEMOKRAT-MUHAFAZAKÂR BİR AYDINI: ALİ FUAD BAŞGİL (1893-1967)

Etem Yunus Akbayır*

Özet

Bu araştırma, 1950’ler sonrası Cumhuriyet döneminin önemli düşünürlerinden Ali Fuat Başgil’in yaşamını ve fikirlerini inceleyen bir biyografi niteliğindedir. Başgil, Türk düşünce tarihi içerisinde hem liberal hem de muhafazakâr olarak ele alınmaktadır. Buna karşılık Başgil’in düşüncelerini bütünsel olarak liberalizm veya muhafazakarlık ile değerlendirmek pek isabetli olmamaktadır. Başgil’in siyasi alanda asgari müşterekler olan demokrat değerlere sahip olduğu, öte yandan Başgil’de kadim değerler açısından muhafazakâr düşüncenin hâkim olduğu görülmektedir. Bu nedenle bu makale Başgil’i demokrat-muhafazakâr olarak nitelendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ali Fuat Başgil, Hür Fikirleri Yayıma Cemiyeti, Hür Fikirler Mecmuası

Abstract

This research is a biography examining the life and ideas of Ali Fuat Başgil, one of the important thinkers of the post-1950s Republican era. Başgil is considered both liberal and conservative in the history of Turkish thought. On the other hand, it is not appropriate to evaluate Başgil’s thoughts as a whole with liberalism or conservatism. It is seen that Başgil has democratic values, which are the minimum commons in the political field, on the other hand, conservative thought is dominant in terms of ancient values in Başgil. Therefore, this article characterizes Başgil as a democrat-conservative.

Keywords: Ali Fuat Başgil, Society for Spreading Free Ideas, Free Ideas Journal

Giriş

Bu çalışmada Türk fikir hayatının önemli figürlerinden olan ve yeni kurulan cumhuriyetin çok partili hayata geçiş süreci, Demokrat Parti iktidarı ve 1960 Darbesi gibi önemli dönüşüm zamanlarında yer almış, aktör olmuş ve söz söylemiş Ali Fuad Başgil’in nasıl bir düşünsel dünyaya sahip olduğu, bunu etkileyen yaşamı ve dönem içerisinde haiz olduğu önemi incelenecektir.

Ali Fuad Başgil, Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinde doğmuş ve o dönemlere tanıklık etmiş, genç yaşlarda Birinci Dünya Harbi’nde cephede görev almıştır. Savaştan sonra ise tahsilini Fransa’ya giderek devam ettirmiş ve tamamlamıştır. 1930 yılında Türkiye’ye döndükten sonra ortaya koyduğu fikirlerin alt yapısını anlamak için hayatının erken dönemindeki bu gelişmelere dikkatli bakmak gerekecektir. Dindar bir ailede doğmuş olması dine bakışını, savaş şartları milliyetçilik anlayışını ve daha sonra tahsil sırasında Fransa’da karşılaştığı değerler sistemi de onun özgürlük ve anayasacılık kavramlarına bakışını şekillendirdiği rahatlıkla söylenebilir.

Başgil ideolojik konumu üzerinde mutabakat sağlanamamış bir figürdür. Onun için birbirinden farklı nitelermeler yapılmıştır. Bu çalışmada bu mutabakatın niçin sağlanamadığı irdelenecek, Başgil’in ideolojik olarak nerede durduğu, yaşamında olup biten olayların ve olguların ışığında, kitapları ve faaliyetleri üzerinden saptanmaya çalışılacaktır.

1.Hayati

1.a. Ailesi, Çocukluk - Gençlik Yılları ve Tahsili

* Araştırmacı – Yazar, e.yunusakbayir@gmail.com. ORCID: 0000-0001-5622-4917

Ali Fuad Başgil, Osmanlı İmparatorluğu'nun oldukça çalkantılı bir döneminde, 1893 yılında Samsun'un Çarşamba ilçesinde dünyaya gelmiştir. Dönemin atmosferine kısaca bakılacak olursa Başgil'in dünyaya geldiği on dokuzuncu yüzyıla İmparatorluğun batılılaşma hamleleri hâkimdir denilebilir. 1839'da Tanzimat Fermanı, 1856'da Islahat Fermanı 1876'da ise daha sonradan askıya alınacak olan Birinci Meşrutiyet ilan edilmiştir. Bu yenilik çabalarının amaçları temel olarak İmparatorluk'ta anayasal bir düzen tesis etmekte ve gayrimüslimler için de yeni düzenlemeler getiriyordu. Bu süreç tamamlanmamıştı ve hem Müslümanlar hem de gayrimüslimler için belirsizlikler içeriyordu. Nitekim Başgil 15 yaşındayken, 1908'de II. Meşrutiyet ilan edilir ve 21 yaşına vardığında ise Birinci Dünya Savaşı başlamış bulunuyordu. Başgil'in düşünsel yaşamını tam manasıyla kavrayabilmek için nasıl bir siyasi atmosfer içerisinde doğduğuna ve büyüdüğüne dikkat etmek gerekecektir.

Başgil'in dedesi yerel eşraftan, Bölükbaşıoğulları'ndan Hafız İbrahim Efendi, babası Mehmet Şükrü Efendi ve annesi ise Fatma Hanım'dır. Başgil'in köklü ve dindar bir ailede yetişmesi, ilerleyen sayfalarda *Din ve Laiklik* eserinde göreceğimiz İslamiyet'e bakışını oldukça etkilemiştir denilebilir. Başgil ilkokulu Çarşamba'da Tayyar Paşa İptidai Mektebi'nde bitirmiş ve ortaokulu da başkent İstanbul'da bitirmiştir. Sonrasında ise 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması üzerinde Kafkasya Cephesi'ne yedek subay olarak gitmiş ve dört buçuk yılını savaşarak geçirmiştir.

Başgil cepheden döndükten sonra, 1921 yılında eğitimine devam etmek için Fransa'ya, Paris Buffone Lisesi'ne gider. Liseden mezun olduğunda Başgil, 28 yaşındadır ve gençliğinden 5 sene savaş içerisinde geçmiş ve bu beş senenin sonunda tahsil hayatına devam etme kararı almıştır. O yıllarda savaş gibi zorluklara rağmen tahsile yönelmiş olması Başgil'deki öğrenme hevesine işaret eder. Başgil doktorasını bitirdiği 1930 yılına kadar Paris'te eğitimini sürdürür ve Sorbonne Üniversitesi'nden Hukuk doktoru olarak mezun olur. Mustafa Kemal'e ithaf ettiği doktora tezi ise o dönem yeni kurulan cumhuriyetin ehemmiyet verdiği Boğazlar Meselesi üzerinedir. Son dönem Osmanlı aydınlarının düşünce dünyasını bir hayli etkileyen Fransız İhtilali sonrası yaygınlaşan değerler, orada geçirdiği dokuz senede Başgil'in de düşünce dünyasını şekillendirmede epeyce önemlidir. Anayasal bir cumhuriyetin temel değerleri olan özgürlük, eşitlik, laiklik gibi kavramlar Başgil'in fikirlerinde oldukça etkili olmuştur.¹

1.b. Memuriyet Yılları ve Akademik Hayatı

Başgil, 1930 yılında doktora tahsilini bitirdikten sonra Türkiye'ye dönmüş ve kısa bir süre Maarif Vekâlet'inde memurluk yapmış, çok geçmeden Ankara Hukuk Mektebi'nde Doçent olarak çalışmaya başlamış ve burada Roma Hukuku derslerine girmiştir. 1932 yılında profesör olduktan sonra, 1933 yılında Darülfünun yerine kurulan İstanbul Üniversitesi'nde, Hukuk Fakültesi'nde Anayasa Hukuku ve İş Hukuku dersleri vermeye başlamış ve bu alanlarda kitaplar yazmıştır. Çalıştığı fakültenin dekanı olduğu 1938 yılında Başgil, yeni kurulan ve kısa bir ömrü olan Hatay Cumhuriyeti'nin anayasasını yazmış ve Hatay'ın Türkiye katılması için Cenevre'de Milletler Cemiyeti toplantısında Türk Delegasyonunda yer almıştır. Ardından 1941 yılında Siyasal Bilgiler Okulu'nun müdürlüğünü yapmış, 1943 yılında da Ordinaryüs Profesör unvanı alarak İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne geri dönmüştür. Başgil, uzun yıllar burada dersler vermiş, 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra da Milli Birlik Komitesi (MBK) tarafından görevine son verilen akademisyenlerden biri olmuştur. Daha sonra imkân verilmesine rağmen görevine dönmemiş, emekli olmuştur. Akabinde MBK tarafından, 27 Mayıs Darbesi'ne ve kurulan yönetime yönelik eleştirel yazıları sebebiyle üç ay hapis yatmıştır.

1.c. Fikrî ve Siyasî Girişimleri

Ali Fuad Başgil uzun yıllar boyunca aktif siyasetin içinde yer almadığı söylenilebilir. Ancak anılarında görüldüğü üzere siyasetçilerle fikir alışverişinde bulunmuş, tavsiyeler vermiştir. Kamuoyuna açık olarak da gazetelerde, dergilerde yazılar yazmış, demeçlerde bulunmuş, üniversitelerde konuşmalar yapmıştır. Nitekim

¹ Ali Fuat Başgil, *İlmin Işığında Günün Meseleleri*, Yağmur Yayınları, İstanbul, 1960, s.142.

kurucularından olduğu *Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti'nin Beyannamesi'nin* ilk cümlelerinde geçen “*Cemiyet, politika cereyanlarının ve parti mücadelelerinin dışında kalmayı ve gayelerine, sırf inandığı prensipler üzerinde, fikir münakaşasına ve kalem mücadelesine girişmek suretiyle yürümeğe vazife edinecektir.*”² Şiarı Başgil'in politika karşısındaki duruşunu özetler niteliktedir.

27 Mayıs 1960 Darbesi'nden sonra üniversiteden ihraç edilen Başgil, mesleğine geri dönmez ve 1961 Seçimlerinden önce Adalet Partisi'nden gelen teklifi kabul eder ve Samsun'dan Senatórlüğe aday olur. Daha sonra Cumhurbaşkanı aday olması yönündeki talepleri geri çevirmez ve Cumhurbaşkanlığına adaylığını koyar.³ Bunun üzerine bazı MBK üyeleri tarafından ölümle tehdit edilir ve adaylıktan çekilmek durumunda kalır. Bunun üzerinden Senatórlükten de istifa eder ve İsviçre'ye yerleşir. Cenevre Üniversitesi'nde dersler verdikten sonra Türkiye'ye döner ve 1965 Seçimlerinde Adalet Partisi'nden İstanbul Milletvekili seçilir. Milletvekilliği devam ederken, 1967 yılında ani bir kalp krizi nedeniyle vefat eder.

Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti ve Hür Fikirler Mecmuası

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, 1947 yılında Ali Fuad Başgil ve Ahmet Emin Yalman'ın öncülüğünde “*siyasete karışmaksızın her türlü totaliter gidişe ve taassuba karşı çıkmak*”⁴ amacıyla Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti ve ardından bu cemiyetin bünyesinde Hür Fikirler Mecmuası kurulmuştur. Cemiyetin amacı liberal fikiriyatı tanıtmak ve bu amaçla yayınlar yapmaktır.⁵

Hür Fikirler Mecmuası 1948 Kasım ayında çıkan ilk sayısına kapağındaki “Bekçi, gecenin neresindeyiz?” sorusuyla başlayarak Klasik Liberalizm 'deki 'gece bekçisi devlet' kavramsallaştırmasına atıfta bulunur. Gece Bekçisi Devleti Heywood, “...devletin yükleneceği en iyi rol, toplumu dışarıdan gelen saldırılara karşı korumakla beraber, ülke içi düzenin sağlanıp muhafaza edilmesi ve sözleşmelere uyulması için zor kullanımıyla sınırlıdır.”⁶ şeklinde tanımlar. Başgil, derginin ilk sayısındaki Başlarken başlıklı yazısında, derginin amacını şöyle açıklar:

“İşte ‘Hür Fikirler’ bu nevi esaretten kurtulmuş sırf tecrübi ve nasyonal zekânın ışığı altında düşünülüp yuğrulmuş fikirlerin yayımını temine çalışacaktır. Bu yolda çalışmanın memleketi karşı yapılacak büyük hizmetlerden biri olduğuna kanıı. Zira devlet muhiti içindeki hukukî ve siyasî bütün hürriyetlerimiz, netice itibarıyla, hür fikir ve vicdanın temizlediği iç âlem hürriyetimizin ve şahsî muhtariyetimizin haricileri devam etmesinden başka bir şey değildir. Hürriyeti sevmek, hakikatte, hür fikir ve vicdanı sevmektir. İnsan şahsının muhtariyetini de bu sergi yapar.”⁷

Hür Fikirler Mecmuası'nın künyesine gelinecek olursa; Sahibi: Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil, Yazı işlerini fiilen idare eden: Kemal Cündübeyoğlu, Neşriyat komisyonu: M. Ali Sebük, Nesteren Dirvana, Osman Fethi Okyar, Sekreter ise Nejat Özgür'dür. Derginin yazar kadrosu ise oldukça çeşitlidir; düzenli yazarlar arasında; Ali Fuad Başgil, Ahmet Emin Yalman, M. Ali Sebük, Osman Fethi Okyar, Kemal Cündübeyoğlu, Cihad Baban, Sulhi Dönmezer, Nejat Özgür, Abdülhak Kemal Yörük, Fahir Hâdi Armaoğlu gibi isimler yer alırken A. Adnan Adıvar, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Bahri Savcı, Selim Ragıp Emeç, Muvaffak Benderli, Halide Edip Adıvar'ın da zaman zaman yazdığı görülmüştür.

Bir yıllık neşir hayatına sahip olan Hür Fikirler 'in ömrü on bir sayıda son bulmuştur. Bu on bir sayı içerisinde liberalizm için ehemmiyet arz eden ekonomi, hukuk, temel hak ve özgürlükler, birey mefhumu, insan hakları gibi temaların yanı sıra o dönem Türkiye'nin entelektüel dünyasını ilgilendiren üniversitelerin durumu ve dil meselesi gibi temalar da yer almıştır.

² *Hür Fikirleri Yayma Cemiyetinin Beyannamesi*, İstanbul: Vatan Matbaası, 1947, s.1.

³ Ali Fuat Başgil, *Hatıralar*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 2022, s.19

⁴ *Cumhuriyet Ansiklopedisi* 1923–2000, c.2, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s.128.

⁵ *Hür Fikirleri Yayma Cemiyetinin Beyannamesi*, s.1.

⁶ Andrew Heywood, *Siyasî İdeolojiler*, çev. Ahmet K. Bayram-Özgür Tüfekçi- Hüsamettin İnanç-Şeyma Akın-Buğra Kalkan, 8. Baskı, Adres Yayınları, Ankara, 2014, s.61.

⁷ *Hür Fikirler Mecmuası*, İstanbul, 1948, 1.cilt, 1. sayı, s. 3.

Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti ve Hür Fikirler Mecmuası, yaşamını sürdürdüğü süre boyunca, Birinci'ye göre 1947-1950 arasında Cumhuriyet Halk Partisi iktidarına gösterilen demokrat muhalefetin sivil kanadını, Demokrat Parti ile organik bir bağı olmadan temsil etmekteydi ve cemiyetin faaliyetlerinden ülke sathında çok geniş bir kesim haberdardı.⁸ Sonraki yıllarda Başgil, Ahmet Emin Yalman'la olan fikir ayrılıkları yüzünden cemiyetten ayrılmıştır.

Cumhurbaşkanlığı Adaylık Süreci

Ali Fuad Başgil, 1960 Darbesi'nin ardından İstanbul Üniversitesi'ndeki görevine son verilir ve geri dönme imkânı varken cuntacıları protesto etme amaçlı geri dönmemeye karar verir. 1961 Seçimleri öncesinde de Adalet Partisi'nden gelen teklif üzerine Samsun'dan Senatör adayı olur. Bu, Başgil'in aktif siyasete giriş yolunda ilk adımıdır. Uzun yıllar boyunca siyasete dışarıdan bakmaya, içine girmeden siyasetçilerle fikir alışverişinde bulunmayı tercih etmiştir. 1960 Askeri Darbesi sonrasında böyle bir giriş kararı almasının motivasyonları arasında daha önceki çabalarının göreceli olarak etkisiz kaldığı düşüncesine kapıldığını söylemek mümkün. Zira 27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri isimli kitabında kendisine yapılan eleştirilere ve tenkitlere kulak vermediği için Adnan Menderes'i eleştiriyordu.⁹

Senatör adayı olmasından sonra kendisine Adalet Partisi, Yeni Türkiye Partisi ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi milletvekillerinden gelen ısrarlar üzerine Cumhurbaşkanlığı için 23 Ekim 1961'de adaylığını açıklamıştır. Bunun üzerine kendisi Ankara'da görüşmeler yaparken Milli Birlik Komitesi üyeleri olan Sıtkı Ulay ve Fahri Özdilek tarafından çağrılmış ve tehdit edilmiştir;

- "Haber aldık ki Cümbur reisliğine adaylığını koymuşsunuz. Bu haber doğru mudur?
- "Doğrudur, Efendim. Yalnız bir noktayı tavrız etmem lazım. Ben bu makama, kendimi, kendim layık görmüş ve talip olmuş değilim. Hayatım boyunca hiçbir makam ve memuriyete kendim talip olup arkasından koşmadım. Bulduğum memuriyetlere hep çağrıldım ve rica edildim. Bu defa da böyle oldu. Saat on üçten beri otele grup grup ziyaretime gelen muhtelif partilerden, milletvekilleri, bölgeleri halkının beni bu makamda görmek istediğini söylediler. Bu umumi isteğe müspet cevap vermeyi bir vazife bilerek adaylığımı koydum."
- "Adaylığınızı geri almanız lazımdır. Cemal Gürsel Paşa'nın karşısında başka bir adaylığa asla müsaade etmeyiz"¹⁰

Başgil bunun üzerine adaylığını çekmeyeceğini söyleyince Sıtkı Ulay "Meclis açılmadan dağılacak ve seçimler iptal edilecek, partiler kapatılacak, askeri idare devam ettirilecektir. Siz bir hukuk profesörü olarak memleketin böyle bir akabete düşmesine elbette razı olamazsınız" ¹¹ cevabını verir. Başgil bunun üzerine adaylığını geri çekme kararı alır. Başgil bunun üzerine Senatör olarak görevine devam etme imkânı varken bunu da reddedip senatörlükten istifa etmiş ve ülkeden ayrılarak bir süre İsviçre'de yaşamış ve orada dersler vermiştir.

2. Siyasî Fikirleri

Ali Fuad Başgil'in ideolojik eğiliminin ne olduğu konusunun bugün bile bir muamma oluşturduğu söylenebilir. İletişim Yayınları bünyesinde çıkan Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce isimli ansiklopedide Ali Fuad Başgil başlığı hem Liberalizm cildinde hem de Muhafazakârlık cildinde yer almaktadır. Öte yandan 2017 yılında Tanıl Bora tarafından yazılan *Cereyanlar* isimli eserde ismi en çok Liberalizm başlığı altında geçmekle birlikte bunun yanında Muhafazakârlık, Türkçülük, Kemalizm ve Batıcılık bahislerinde de geçmektedir. Dolayısıyla Başgil'i belirli bir ideolojinin içinde konumlandırmanın oldukça güç olduğu iddia edilebilir. Demirci ise, liberal-demokrat olarak tanımladığı Başgil'in siyasi liberal olduğunu söyler; "*Başgil siyasi bir liberaldir, bu alanda güçlü ve etkili bir söylemi vardır. Ancak liberalizmin iktisadi yönü üzerinde o kadar durmaz, özel*

⁸ Kürşad M. Birinci, *Erken Dönem Türk Demokrasisinde (1946-1950) Liberal Arayışlar: Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007, s.108

⁹ Ali Fuad Başgil, *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, 2014, s.30.

¹⁰ Başgil, *Hatıralar*, s.163-173.

¹¹ A.g.e. , s.163-173.

mülkiyeti savunmakla birlikte kendi tabiriyle bir “içtimai siyaset prensibi” olan devletçiliğin aleyhinde de değildir.”¹² Başgil’in liberal yönelimli bir muhafazakâr olduğunu söyleyen Önder,

“Başgil’in fikrî gelişim çizgisi göz önüne alındığında “liberal” sıfatını bu çizginin bütününe teşmil edilebilir bir nitelik olarak kullanmak zordur. Tek parti dönemindeki “otoriter” ve “inkılapçı” temayülleri dönemin genel iklimiyle izah edilebilirse de liberal bir perspektifle bağdaştırılabilir olmaktan uzaktır. Başgil’in esas hedefi, ancak “ruh ve irade terbiyesine sahip” bir toplumda hayatîyet kazanabilecek “nişanlı” bir demokrasinin inşasıdır.”¹³

Başgil’in ideolojik çizgisi eklektik biçimde de ele alınmaya çalışılınca yine de belirli bir mutabakat sağlanamıyor. Bora, eserinde Başgil’i hem liberal-muhafazakâr olarak¹⁴, hem de milliyetçi-muhafazakâr olarak¹⁵ anmıştır. Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce ansiklopedisinin Muhafazakârlık cildinde ise Ali Fuad Başgil’in biyografisi “Liberal Muhafazakârlık ve Türkiye” başlığının altında yer almıştır. Çalışmanın bu bölümünde de Başgil’in fikir ürettiği belirli temalar üzerinden ideolojik konumu saptanmaya çalışılacaktır.

2.a. Devlete ve Demokrasiye Bakışı

Ali Fuad Başgil, devletin sınırlarına ve demokrasinin ne olduğu, nasıl bir önemi haiz olduğunu *Demokrasi Yolunda* isimli gazete ve dergi yazılarından derlediği kitabında anlatır. Başgil’e göre temel olarak üç çeşit hükümet tipi vardır. Bunları, ‘hükümdarlıklar’, ‘diktatörlükler’ ve ‘demokrat hükümetler’ şeklinde sıralar. Hükümdarlıkları ise ‘mutlak hükümdarlıklar’ ve ‘meşruti hükümdarlıklar’ olarak ikiye ayırır. Mutlak hükümdarlıklar ile diktatörlükler arasında fark görmeyen¹⁶ Başgil demokrasinin bu yönetim sistemlerinden farkını ve faziletlerini, “*Demokrasi ise, bilâkıs geniş halk kitleleri içinden çıkan anonim bir ekseriyetin fikir ve kanaatleri üzerinden yürümeyi ve bu vasıta ile, hakiki halk menfaatlerini gerçekleştirmeyi hedef alır. Bunun için de en aşağı derecesinden en yüksek derecesine ve devlet reisliği makamına kadar, bütün hükümet ve idare hizmetlerinde ber nevi irs, imtiyaz ve inhisar fikrini kökünden nefyeder*”¹⁷ diyerek anlatır. Başgil’e göre demokrasi, yönetim sistemleri arasında en faziletlisidir çünkü alıntıda belirtildiği gibi tek bir kişinin ya da bir grubun keyfi davranışlarına ya da münferit kararlarına değil, geniş kitlelerin çoğunluğunun ortak kararına dayanır.

Başgil için demokrasi sadece ideal bir yönetim sisteminden ibaret de değildir. Demokrasi onun bakışıyla bir kültür, bir idealdir; “*Demokrasi, evvela, muayyen bir hükümet ve idare sistemidir. Saniyen muayyen bir zihniyet, bir terbiye, bir cemiyet görüşü, bir hava ve bir muhittir. Demokrasi, nihayet insan varlığı üzerinde manevi bir değer hükmü ve yüksek bir hayat ve saadet temennisine uzanan bir idealdir.*”¹⁸ Başgil için ideal bir yönetim sistemi olan demokrasinin işleyişi için vatandaşlarda da belirli bir demokratik kültür ve ‘ruh terbiyesi’ olması gerekir zira demokrasi, bu kültüre ve terbiyeye sahip insanların alacakları ortak kararlarla bir anlam taşır hale gelir ve bu terbiyenin oluşması için öncelikle aile olmak üzere eğitim kurumları çok daha önemlidir ve Başgil bu eğitim kurumlarının, mekteplerin hür ve tarafsız bir müfredata sahip olması gerektiğini söyler.¹⁹

Başgil’e göre, demokrasinin varlığını sürdürmesi için üç tane sacayağına ihtiyacı vardır. Bunlar; hürriyet, müsavat ve adalettir.²⁰ Bu üçlü, birbirinden asla ayrılmaması gereken bir üçlüdür. Başgil’in müsavat anlayışı, sosyalizmin savunduğu biçimde mutlak eşitlik değil, hukukî eşitliktir ve bu manadaki eşitliğin hürriyet ile birbirinden ayrılmaz bağları vardır. Başgil’in deyişle, “*hürriyetsiz müsavat, sefalet ve mahkûmiyetle eşitliktir.*

¹² Aliyar Demirci, “Ali Fuad Başgil”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Liberalizm*, Cilt 7, 2.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s.282-299.

¹³ Tuncay Önder, “Ali Fuad Başgil”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık*, ed. Tanıl Bora, Murat Gültekinil, 5. Cilt, 5. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s.291-302.

¹⁴ Tanıl Bora, *Cereyanlar: Türkiye’de Siyasi İdeolojiler*, 3.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s.137.

¹⁵ A.g.e. , s.390

¹⁶ Başgil, *Demokrasi Yolunda*, s. 33.

¹⁷ A.g.e. s.38.

¹⁸ A.g.e. s.38.

¹⁹ A.g.e. s.94.

²⁰ A.g.e. s.88.

*Müsavatsız hürriyet ise, sade bir yalandır.*²¹ Adalet ise bunlardan en önemlisidir ve hürriyet ile müsavat, adaletin olabilmesi için gerekli olan araçlardır.

Başgil'in demokrasiye bakışı tam olarak liberal fikriyattaki gibi, "bırakınız geçsinler" şiarı etrafında şekillenmemiştir. Vatandaşların hür tercihlerini kullanması için belirli kültür ve terbiyeye ulaşmaları, bunun için de nitelikli bir müfredata sahip eğitimden geçmeleri gerekmektedir zira çoğunluğun alacağı kararlar, tek bir kişinin ya da dar bir grubun alacağı kararlardan daha sağlıklı olabilsin ve aksi durumda demokrasinin yozlaşmış biçimi olan demagoji kendini gösterecektir.

2.b. Dine ve Laikliğe Bakışı

Ali Fuad Başgil, Din ve Laiklik isimli kitabına dine hürriyetler açısından yaklaşarak başlar ve temel perspektifi negatif özgürlüklerdir. Ona göre din hürriyeti sadece ibadet etme serbestisinden ibaret değil dini tebliğ etme yolunda yapılacak neşir gibi faaliyetleri de kapsar²² Bu bakımdan din hürriyeti dört nevi hakkı kapsar. Bunlar; inanma hakkı, ibadet hakkı, talim ve tedris, neşir ve telkin hakkı ve son olarak dinin emirlerini yerine getirme haklarıdır.²³

Modern bir toplumda dinin yerine evvela demokrat açıdan yaklaşan Başgil'e göre laiklik de din hürriyetinin düşmanı değildir, din hürriyetinin düşmanı taassuplardır.²⁴ Laiklik devlet yönetiminde olması gereken bir değerdir ve bireylerin özel alanına müdahil olmamalıdır.²⁵ Başgil, laiklik bir devletin belirli bir dini olan devletten daha tercih edilir olduğunu düşünür, ona göre toplumun sıhhati açısından devletin bir dininin olmaması gerekir:

*"Dine bağlı devlet sisteminde, dedik, ferdî ve içtimâî hemen bütün bayat, en teferruatına varıncaya kadar, dini kaide ve esaslara bağlanmaya çalışır; devlet hayatı ve içtimâî münasebetler mâbedden yani fiiliyatta memurlaşan din adamları (=Ulemâ-i rîsum) tarafından idare edilmek yolu tutulur. İtiraf etmelidir ki, bu sistemde kâh devletle omuz omuza yürüyen ve kâh onu emri altına alan memurlaşmış din adamları, bazan yatağından taşan ırmak halini alır; kör ve kindar bir taassuba saplanır ve bütün ilerlemelere karşı isyan ve mukavemet kalesi teşkil edebilir. Bereket ki, bugün bu sistem medeni memleketlerin hepsinde ömrünü yaşayıp rolünü oynamış ve tarihe karışmıştır."*²⁶

Başgil, din hürriyetinin ve laikliğin olmazsa olmazlığını vurguladıktan sonra modern insanın hayatında dini inanışın mutlaka olması gerektiğini, ısrarla söyler. Ona göre muasır medeniyetler hastadır ve insanın manevi hayatlarına cevap veremez durumdadır ve çağın büyük sorunlarından biri de budur.²⁷ Modern zamanların insan hayatında maneviyatı azalttığına ve bunun ruhsal sorunlara neden olduğunu söyleyen Başgil, çözümü de iddialı bir öneriyle belirtir: Eğer Tanrı yok ise, onu var etmeli!²⁸

Başgil'in toplumsal alanda kimsenin dinine ve bu dini tebliğ edebilmesine karışılmaması, din hürriyetinin esas kılınması gerektiğini ve dinin toplumsal alanda değil kişisel alanda önem arz etmesi gerektiğini söylemesi birey eksenli negatif özgürlüklere dayalı bir bakış olarak anlaşılabilir ve Başgil'in liberal-muhafazakâr olarak değerlendirmesinde bu düşüncenin etkili olduğu söylenebilir. Nitekim liberalizm birey mefhumunu önceler ve temel olarak bireylerin negatif özgürlüğünün sağlanmasını ilke kabul eder. Başgil'in modernizmin getirdiği problemlere ve 'yozlaşmalara' karşı maneviyatın bireyin yaşamında yeniden yer alması gerektiğini ısrarla vurgulaması sentezin diğer parçası olan muhafazakâr olarak tanımlanmasına neden olur. Bu bir bakıma doğrudur, ancak Başgil maneviyatı sadece bireyin sıhhatiyle de sınırlı tutmaz, toplumsal yaşamın güvenliği için de maneviyat önemlidir onun için;

²¹ A.g.e. s.89.

²² Ali Fuad Başgil, *Din ve Laiklik*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul 11. Baskı, 2016, s.19.

²³ A.g.e., s.137.

²⁴ A.g.e. s.160.

²⁵ A.g.e. s.169.

²⁶ A.g.e. s.176.

²⁷ A.g.e. s.274.

²⁸ A.g.e. s.277.

“Kör ve servet hırsı, eğlence ve her çeşit sefahat modası modern insanda ahlak ve insanlık vicdanını kurutmaktadır. Haysiyet ve şeref duygusu yokluğu ve bundan ileri gelen yalancılık, dolandırıcılık, hilekârlık gibi redâetler, bugün insanların birçoğunu, ruh ve karakter itibarıyla, hayvanlardan daha aşağı bir dereceye düşürmüştür.”²⁹

Başgil, bireye verdiği önem kadar topluma da önem verir ve bireye önem veriyor olması onun liberal olduğunu söylemek için yeterli değildir. Öte yandan modern toplumların çürümüş ve yozlaşmış olduğunu iddia etmesi ve buna karşı anti-nihilist bir tavırla “Eğer Tanrı yok ise, onu var etmeli!” önerisini sunması onun muhafazakâr olarak nitelenmesine engel değildir. Öte yandan toplumsal hayatta din hürriyetini, devlet yönetiminde ise laikliğe oldukça önem veriyor olması onu tam manasıyla liberal olduğunu söylemek için yeterli değildir ancak demokrat bir bakışa sahip olduğu pekâlâ söylenebilir.

Sonuç

Bu çalışmada, Ali Fuad Başgil’in düşünce dünyası ve bu düşünce dünyasını etkileyen hayatı incelenmeye çalışılmış, bu ikisinin karşılıklı etkileşimleri irdelenmiştir. Demokrat- muhafazakâr bir figür olan Başgil, Anadolu’da, Samsun’un Çarşamba ilçesinde, Osmanlı İmparatorluğu’nun nihayete ermek üzere olduğu bir zamanda doğmuş ve çok genç yaşlarda kendini cephede savaşırken bulmuştur. Yıllar sonra Cumhurbaşkanı adaylığı söz konusu olan Başgil’in muhafazakârlığını ve milliyetçiliğini anlamak için çocukluk ve gençlik zamanlarında nasıl şartlarla ve algılarla karşılaştığını bilmek önemlidir. Öte yandan cephedeki görevi bitince tahsiline devam etmesi için Fransa’ya gitmesi ve İhtilal sonrası Fransa’da oluşan değerleri Türkiye’de müdafaa etmesi ve bu değerlerin Başgil’in düşünce dünyasında önemli yer edindiği de belirtilebilir.

Hülasa olarak, Başgil’in fıkî yapısını nitelerken önceki sayfalarda görüleceği üzere liberal, muhafazakâr, liberal muhafazakâr ve muhafazakâr demokrat gibi ifadeler kullanılmıştır. Bu çalışmanın başlığı ise genelin aksine Başgil’i demokrat – muhafazakâr bir aydın olarak belirtmiştir. Zira Başgil’in demokratiği, muhafazakârlığından önce gelmektedir. Başgil’in düşünceleri incelendiğinde muhafazakârlığın da demokratik bir sistemde ve kültürde anlamlı olacağı fikrine sahip olduğu görülür. İlerleyen sayfalarda anlatılacağı üzere Başgil *Din ve Laiklik* isimli kitabına başlarken evvela olması gereken din hürriyetinden, daha sonra ise dinin ve maneviyatın birey ve toplum için öneminden bahseder.

Başgil demokrattır çünkü liberalizmin sunduğu gibi demokrasiyi sadece bir yönetim sisteminden ibaret görmez, demokrasi aynı zamanda bir kültür ve terbiyedir ona göre ve bu terbiyenin oluşması için eğitim kurumlarına önemli roller atfeder. Yine Başgil demokrasiyi liberal anlayışta olduğu gibi münferit bireyler için değil, toplumun geneli için ideal sistem olarak görür. Başgil iktisadi liberalizme temkinli yaklaşır ve aslında bu söz söylediği alanlardan biri değildir.

Başgil aynı zamanda muhafazakârdır çünkü önceki sayfalarda görüleceği üzere modernizmin toplumlara bir çürümüşlük ve yozlaşma getirdiğini söyler ve çağın birçok önemli sorununun nedeni budur ve insanların hayatında maneviyatın azalmasıdır aslında. Başgil yine önceki sayfalarda görüleceği üzere buna çözümü insanların manevi dünyalarında tanrıyı yeniden diriltmektir.

Kaynakça

BAŞGİL Ali Fuad, *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, 2014.

BAŞGİL Ali Fuad, *Demokrasi Yolunda*, Yağmur Yayınları, İstanbul, 2019.

BAŞGİL Ali Fuad, *Din ve Laiklik*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, 2016.

BAŞGİL Ali Fuad, *Hatıralar*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, 2022.

²⁹ A.g.e. s.272.

- BAŞGİL Ali Fuat, *İlmin Işığında Günün Meseleleri*, Yağmur Yayınları, İstanbul, 1960.
- BİRİNCİ, M. Kürşad, *Erken Dönem Türk Demokrasisinde (1946-1950) Liberal Arayışlar: Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.
- BORA Tanıl, *Cereyanlar: Türkiye’de Siyasi İdeolojiler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.
- Cumhuriyet Ansiklopedisi* 1923–2000, c.2, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.
- DEMİRCİ Aliyar, “Ali Fuad Başgil”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Liberalizm*, Cilt 7, 2.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s.282-299.
- HEYWOOD Andrew, *Siyasi İdeolojiler*, çev. Ahmet K. Bayram-Özgür Tüfekçi- Hüsamettin İnanç-Şeyma Akın-Buğra Kalkan, 8. Baskı, Adres Yayınları, Ankara, 2014.
- Hür Fikirler Mecmuası*, İstanbul, 1948.
- Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti Beyannamesi*, İstanbul, 1948.
- ÖNDER Tuncay, “Ali Fuad Başgil”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık*, ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, 5. Cilt, 5. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s.291-302.

Eleştiri: Araştırma Yöntem ve Teknikleri, Şaban Öz¹

Gürsoy BAŞARAN*

Özet

Akademik eğitim, öğrencinin belirli bir alanda yetkinleşmesi amacıyla yaptığı dört yıllık lisans eğitimiyle başlayan zorlu bir süreçtir. Öğrenci tedrici olarak zorlaşan bu süreçte, gitgide daha fazla emek verilmiş ve verilen emeğin kurallarla şekillendiği özgün metinler üretmekle yükümlüdür. Bu çalışmalar sırasında öğrencinin dikkat etmesi gereken pek çok önemli nokta vardır. Akademi, öğrenciye eğitimi sırasında bu yetkinliği kazandırmayı amaçlamaktadır. Çünkü bir ilim dalının gelecekteki temsilcileri şimdinin öğrencileridir. Bilim meşalesi hocadan öğrenciye aktararak gelecek nesillere taşınmaktadır. Öğrencinin uzun uğraşlar sonucunda ürettiği tez veya makale türünden herhangi bir eserin, alana bir değer katması gereklidir. Bir çalışmanın yazıldığı alana değer katması, ancak düzenli, disiplinli ve kurallarına uygun çalışılmış, özgün fikirlerin yer aldığı eserler üretmeyle mümkündür. Bu noktada araştırma yöntem ve teknikleri merdivenin ilk basamağı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Araştırma yöntem ve teknikleri, akademik hayatın alfabesi, başarılı bir eser için alet ilmidir. Neyi neden çalışmalıdır, çalışma konusunu belirlerken nelere dikkat edilmelidir, çalışmanın temel yöntemleri nelerdir, nasıl araştırma yapılır, bilgiler nasıl düzenlenir, değerlendirmede dikkat edilmesi gereken hususlar nelerdir, verimli bir yazım aşaması nasıl yürütülür gibi temel soruların cevabını bizlere verir. Yöntem ve tekniklerin iyice özümsememesi durumunda yapılan çalışmalar akademik çalışmanın taşınması gereken özelliklerden mahrum olacaktır. Böyle bir çalışmanın -ne kadar emek verilirse verilsin- araştırmacıya kazandıracağı ve ilme katacağı bir şey yoktur. Konunun öneminden dolayı bu alanla ilgili yazılmış pek çok eser bulunmaktadır. Bu eserlerden Şaban Öz'ün "Araştırma Yöntem ve Teknikleri" kitabı, değerlendirilmesi gereken önemli bir eserdir. Çalışmamızda ilk önce kitabın tanıtımı yapılacaktır ve sonrasında bazı hususlar okuyucu için değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Araştırma Yöntem ve Teknikleri, Şaban Öz, Kitap, İnceleme, Eleştiri

Akademik eğitim, öğrencinin belirli bir alanda yetkinleşmesi amacıyla yaptığı dört yıllık lisans eğitimiyle başlayan zorlu bir süreçtir. Öğrenci tedrici olarak zorlaşan bu süreçte, gitgide daha fazla emek isteyen ve verilen emeğin kurallarla şekillendiği özgün metinler üretmekle yükümlüdür. Bu çalışmalar sırasında öğrencinin dikkat etmesi gereken pek çok önemli nokta vardır. Akademi, öğrenciye eğitimi sırasında bu yetkinliği kazandırmayı amaçlamaktadır. Çünkü bir ilim dalının gelecekteki temsilcileri şimdinin öğrencileridir. Bilim meşalesi hocadan öğrenciye aktararak gelecek nesillere taşınmaktadır. Öğrencinin uzun uğraşlar sonucunda ürettiği tez veya makale türünden herhangi bir eserin alana bir değer katması gereklidir. Bir çalışmanın yazıldığı alana değer katması, ancak düzenli, disiplinli ve kurallarına uygun çalışılmış, özgün fikirlerin yer aldığı eserler üretmeyle mümkündür. Bu noktada araştırma yöntem ve teknikleri merdivenin ilk basamağı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Araştırma yöntem ve teknikleri, akademik hayatın alfabesi, başarılı bir eser için alet ilmidir. Neyi neden çalışmalıdır, çalışma konusunu belirlerken nelere dikkat edilmelidir, çalışmanın temel yöntemleri nelerdir, nasıl araştırma yapılır, bilgiler nasıl düzenlenir, değerlendirmede dikkat edilmesi gereken hususlar nelerdir, verimli bir yazım aşaması nasıl yürütülür gibi temel soruların cevabını bizlere verir. Yöntem ve tekniklerin iyice özümsememesi durumunda yapılan çalışmalar akademik çalışmanın taşınması gereken özelliklerden mahrum olacaktır. Böyle bir çalışmanın -ne kadar emek verilirse verilsin- araştırmacıya kazandıracağı ve ilme katacağı bir şey yoktur. Konunun öneminden dolayı bu alanla ilgili yazılmış pek çok eser bulunmaktadır. Bu eserlerden Şaban Öz'ün "Araştırma Yöntem ve Teknikleri" kitabı, değerlendirilmesi gereken önemli bir eserdir.

¹ Şaban Öz, Araştırma Yöntem ve Teknikleri (İstanbul: Neva Yayınları, 2015).

* Araştırmacı – Yazar, MEB Amasya, gursoybasaran75@hotmail.com. ORCID: 0000-0002-9837-2106

Çalışmamızda ilk önce kitabın tanıtımı yapılacak ve sonrasında bazı hususlar okuyucu için değerlendirilecektir.

Kitap ön söz, giriş, üç ana bölüm, sonsöz, ekler, ileri okumalar için tavsiyeler ve bibliyografya bölümlerinden oluşmaktadır. Ön söz öncesinde yazarın kısa bir biyografisine yer verilmektedir. Kitabın ön sözünde yazar, akademik çalışmalar yapacak öğrenciler için konu belirleme aşamasından yayına kadar olan süreçte kılavuzluk yapacak bir kitap hazırladığı bilgisini vermektedir. Eserin bu amacı sebebiyle süreçle ilgili nedenler ve gerekçelendirmelerin işlenmeyeceği ve temel prensiplerin kısa ve öz bir şekilde sunumuna odaklanılacağı belirtilmektedir. Yazar, pazarlama kaygılarını bir kenara bırakarak gerekli olan ilmi hassasiyeti gösterme niyetini ön sözden itibaren okuyucuya hissettirmektedir. Öğrenci kitapta gösterilen temel prensipler sayesinde çalışmaları sırasında karşılaşacağı sorunları daha baştan çözebilecek ve zamanını daha verimli kullanabilecektir. Kitabın konusunu oluşturan bu amaç, yazarın kendi deneyimlerinden beslenen samimi bir anlatımla işlenmektedir.

Birinci bölümde tez ve kitap yazma aşamaları anlatılmaktadır. Konunun tespiti aşamasıyla başlayan ilk bölüm, planlama ve yazma bölümleriyle devam etmektedir. Konu tespitinde üstünde durulması gerekenler: araştırmacının yetkinliği, alanla ilgili kaynakların yazıldığı dilin bilinmesi, konunun araştırmacının ilgi alanına hitap etmesi ve araştırmacının maddi gereksinimlerinin karşılanabilir olması şeklinde belirtilmiştir. Araştırmacı seçtiği konuyla ilgili gereken yetkinliğe sahip değilse çalışmayı yeterli düzeyde ele alamayacak, kaynakların yazıldığı dili bilmiyorsa birincil kaynaklara inemeyecek, ilgisini çekmeyen bir konuda yeterli ve verimli çalışamayacak ve araştırmacının maddi yükünü karşılayamazsa macera daha başlamadan bitecektir. Tecrübe, emek ve sermaye yeterliliği olarak formüle edebileceğimiz bu gereksinimler, sadece akademik bir araştırmacının değil başarılı her girişimin alfabesi niteliğindedir.

Yazar konu başlıklarının henüz planlama aşamasındayken belirlenmesini tavsiye etmektedir. Bu sayede konunun dallanıp budaklanması engellenecektir. Plan esnek bir yapıda tasarlanmalı ve gerektiğinde değiştirilebilir olmalıdır. Araştırmacının çalışma alışkanlıklarını belirleyip sonraki süreçleri de etkileyecek olması sebebiyle bu aşamanın önemi yüksektir. Sonraki aşamada taranan kaynaklardan elde edilen bilgilerin fişlenmesi sürecine geçilmektedir. Fişlemenin kâğıt üzerinde yapılması, her bir fişin sıralanması, başlangıç ve bitiş remizlerinin verilmesi ve kişisel yorumların fişler üzerine ilişkilendirilmesi tavsiye edilmektedir. Yazarın bu meselede önerdiği yöntem, bilgisayarın henüz yaygınlaşmadığı bir döneme hitap ettiği izlenimini uyandırmaktadır. Günümüzde bilgisayara erişimin kolaylaşması ve yetenekleri günden güne artan kelime işlemci programların varlığı, bu türden bir fişleme yönteminin zaman israfına sebep olacağını düşündürmektedir. Ancak yazarın fişlemeyle ilgili belirlediği kriterlerin halen kullanılabilir olduğunu ve elektronik imkanlarla uygulanmasında yararlar bulunduğunu da belirtmeliyiz.

Yazarın yazım aşamasında üzerinde durduğu en önemli konu intihal meselesidir. Taramalar sırasında edinilen her türlü bilginin kullanımında kaynak esere referans verilmesi intihal suçunun önlenmesi için gereklidir.

Yazarın intihal tanımı, konunun ciddiyetini göstermesini bakımından önemlidir:

“... çalışmanızda, size ait olmayan bir eserdeki görüşü, dipnotu, yorumu, çeviriyi, tespiti, cümleyi, kavramı, ifadeyi, bulguyu, veriyi, tabloyu, şekli, resmi, fotoğrafı, yaklaşımı veya buna benzer hususları kaynak zikretmeksizin, doğrudan olduğu gibi veya içeriğin değiştirerek veya cümle kalıbını bozarak veya başka herhangi bir yöntemle sahiplenmek, kendinize mal etmek...”²

Yazar özellikle intihal bölümünün anlatımını geniş tutmuş ve bu suçla ilgili ağır eleştirilerde bulunmuştur. Aktarılan intihal örneklerinin çoğunda yazarın eserlerinden yapılan uzun intihal misalleri bulunmaktadır. Kitabın ilerleyen bölümlerinde yazar, araştırmacıya yayımladığı eserleri takip etmesini ve intihalleri teşhir etmekten kaçınmamasını öğütlemektedir. Bu öğüt, aktarılan intihal örnekleriyle beraber düşünüldüğünde yazar için tutarlı bir davranış şekli olmuştur. İntihal örnekleri içerisinde akademinin çağdaş dönemdeki bazı meşhur isimlerini görmek, araştırma aşamasında fişleme yapmanın ve yazım sırasında referans vermenin ne kadar önemli olduğunu okura bir kez daha göstermektedir.

Yazar, hırsızlık olarak betimlediği intihal suçunun tespitinde kronolojinin önemine dikkat çekmektedir. Eğer bir eserdeki atıf yapılmadan kullanılan spesifik bir görüş, öncesinde yazılan diğer eserlerde mevcutsa bu durumda intihal vardır. Bazen çıkarımlarda benzerlik görülebilir. Bu durumda da bibliyografyada kaynak eserin bulunup bulunmadığına bakılmalıdır. Eğer kaynak eser mevcutsa bu durumda metin, araştırmacı tarafından görülmüştür; dolayısıyla intihal hükmü verilebilir. Çok önemli bir diğer husus da yanlışta ittifak edilmeyeceğidir. Bir araştırmacının atıf yapmadan kaleme aldığı çıkarım yanlışsa ve bu yanlış çıkarım daha önce başka biri tarafından yapılmışsa bu durumda tesadüf değil intihal vardır. İntihal, kelime ve anlatım değişiklikleri yapılarak, dipnotları üslup olarak değiştirip ekleyerek, başka eserlerde mevcut tespitleri atıf

² Öz, Araştırma Yöntem ve Teknikleri, 34-35.

yapmadan kullanarak, metni birebir kopyalayarak, tespit ve bulguları benzer örnekler marifetiyle aktararak yapılabilir. Yazara göre intihal her şeyden önce kul hakkıdır. Hırsızlık ithamına maruz kalmamak için başka eserlerden alınan her türlü verinin mutlaka kaynağına referans verilmesi gereklidir. Ki, dipnotlar bir çalışmanın bilimsel zeminidir.

Devam eden paragraflarda dipnot sisteminin metin içi ve metin dışı olarak ikiye ayrıldığı görülmektedir. Ülkemizde standart bir dipnot sisteminin olmadığını, uygulanacak yöntemde her enstitünün birbirinden bağımsız hareket ettiğini ve bu sebeple enstitülerin yayınladığı kılavuzların dikkatle incelenmesi gerektiği anlatılmaktadır. Bunlara ek olarak kullanılacak dipnot sisteminde her alanın kendine özgü gereksinimlerinin olduğunu, kullanılacak dipnot sisteminin çalışılacak alanın karakteriyle yakından ilgili olduğu belirtilmektedir. Kitabın ikinci bölümünde makale ve tebliğ yazma konusu işlenmiştir. İlk bölümde izlenen konu planı bu kısımda yinelenmiş ama çalışmaların birbirinden farklı olduğu konulara temas edilmiştir. Önceki bölümden farklı olarak makale ve tebliğ için verilen planlar somut bir konu üzerinde gösterilmiştir. Reddedilen ve kabul edilen tebliğ örnekleri sunulmuş ve örnek hakem değerlendirme formları verilmiştir. Ancak tebliğ özetlerinin reddedilme ve kabul edilme gerekçeleri aktarılmamıştır. Bu noktada yapılacak bir açıklamanın meselenin daha iyi anlaşılması için yararlı olabileceği apaçaktır.

Yazar kitabın üçüncü bölümünü yayın aşamasına ayırmıştır. Bu konuda verilen bilgiler Ülkemizde yayın aşamasının ne denli zorlu olduğunu gözler önüne sermektedir. Okuma alışkanlığının zayıflığı bir tarafa, yayınevlerinin eser seçimindeki subjektif ölçütleri, sürecin ağır işlenmesi ve dağıtımda yaşanan aksaklıklar en çok sorun yaşanan meseleler olarak gösterilmektedir. Nitekim yazar, bu konuya şöyle değinmektedir:

*“İlk Sıyer Kaynakları ve Müellifleri isimli çalışmamı yayımlatmak için yayın kurulundan bir yetkiliyle görüştüğüm de ilgili şahıs daha ne çalıştığımı dahi sormadan “tezler satmıyor” gerekçesiyle geri çevirmişti.”*³

Yukarıda anlattıklarımız üretilen eserlerin kitap olarak yayınlanması sürecini işlemektedir. Makalelerin yayınlanması süreciyle ilgili anlatılanlar da aşağı yukarı aynıdır. Bir akademik çalışmanın hakemli bir dergide yayınlanmasında karşılaşılan en büyük sorunlar hakem aşamasında ortaya çıkmaktadır. Yazarın aktardıklarına göre, çalışmayı değerlendiren hakem kapris ve ego tatmini gibi son derecede yakışsız bir tutumla, yeterli bir makaleyi dahi “yayımlanamaz” hükmüyle olumsuz mütalaa edebilir. Çalışma, hakemin elinde değerlendirme süresinden fazla kalabilir. Karşıt görüşler sebebiyle çalışmaya ön yargılı bakabilir. Bazen de dergiden kaynaklı sorunlarla karşılaşma olasılığı vardır. Bu bağlamda makalenin kaybolması, hakemlerden geçen bir makalenin yayın kurulundan onay alamaması, yayım dönemlerinin düzensizliği ve kurumsal ön yargı gibi hususlar sorun minvalinde sayılabilir.

Eserin sonsözünde her araştırmacının kendi tarzını oluşturmaya ögütlenmektedir. Bu amaca erişmek için sabırla çalışılması, deneyimlerin artırılması gereklidir. Araştırmacı eleştirilere açık olmalı ve bunu yaşamı boyunca sürdüreceği bir alışkanlığa dönüştürebilmelidir. Ürettiği eserlerin hak ettiği ilgiyi görmemesi araştırmacıyı yıldırmamalıdır. Düşüncelerini kaleme almak ve akademik bir eser üretmenin zorluklarına her şeye rağmen katlanmanın tarihi ve ilmi bir sorumluluk olduğu anlatılmaktadır.

Eserin “Ekle” bölümünde tez projesi, tez izleme raporları ve hakem cevap raporları verilmektedir. Bu bölümde verilenler kitap boyunca anlatılanların iyice sindirilmesini sağlamaktadır. Sunulan örneklerin doğrudan deneyimler içermesi kitabın öğretici özelliğini fazlasıyla arttırmakta ve benzerlerinden ayrılmasını sağlamaktadır.

Araştırma yöntem ve teknikleri hakkında genel bir çerçeve çizerek temel prensipleri vermeyi amaçlayan bu eser, anlatımı boyunca değindiği sorunlar, dikkat çektiği hususlar ve yaşanmış örneklerin verilmesi bakımından bizce amacını yerine getirmektedir. Anlatım sırasında verilen örnekler konuların sağlam bir zemine oturmasını sağlamaktadır. Teorik anlatımın okur tarafından anlaşılabilmesi için gösterilen planlar aydınlatıcıdır.

Kitapta temas edilen konular gayet samimi bir dille işlenmiştir. Yazar, anlatımı sırasında serbest bir üslup kullanmış, deyimleri kullanırken bazen esprili bir anlatım geliştirmekten kaçınmamıştır. Bu yönüyle akıcıdır, sıkıcı olmaktan uzaktır.

Eserle ilgili son eleştirimiz ise e-kitap okuyucularla ilgili söylenenler üzerine olacaktır. Bu konu eserde şöyle işlenmektedir:

*“...Henüz uzun süreli okumaların yapılabileceği şarj desteğine sahip ürünler piyasada yerini almamış olsalar da bu eksikliğin de kısa sürede giderileceği açıktır.”*⁴

Yazar, anlatımında her ne kadar uzun süreli okumalara imkân verecek şarj desteğine sahip cihazların olmadığını belirtse de bu iddianın doğru olmadığını söylememiz yerinde olacaktır. E-kitap teknolojisi 1998

³ Öz, Araştırma Yöntem ve Teknikleri, 84.

⁴ Öz, Araştırma Yöntem ve Teknikleri, 88.

yılının sonlarında NuvoMedia firmasının ürettiği ilk taşınabilir e-kitap okuyucu olan Rocket' le⁵ hayatımıza girmiştir. İlk örnek ürünlerinden bu iddiayı incelediğimiz eserin yayım yılı olan 2015 tarihine kadar Sony, Kindle, Barnes ve Noble, gibi uluslararası şirketler, ürettikleri e-kitap okuyucularla piyasada yerlerini almıştır. 2013 yılında piyasaya sürülen Kindle Paperwhite 2 model e-kitap okuyucunun batarya ömrü yaklaşık iki aydır. Bir başka e-kitap okuyucu Calibro' nun piyasadaki cihazları ise yaklaşık bir ay batarya ömrüne sahiptir.⁶ Çoğaltılabilecek örneklerin varlığının bilinmesiyle beraber yazarın bu tespitin kabul edilebilir olmadığı apaçıktır. E-kitaplarla ilgili temel sorun burada yanlış saptanmıştır. Temel problemler, teknoloji noktasındaki tüketim çılgınlığına rağmen e-kitap okuyucuların hak ettiği ilgiyi görmemesi, zaten az olan kitap okuma oranlarının e-kitap özelinde daha fazla düşmesi, e-kitap yayımında daha çok popüler kültür ürünlerinin tercih edilmesi sebebiyle pazarın tür açısından yetersiz olması, cihazların dili ve desteklediği formatlardır. Bu sorunlar içerisinde en ciddi olan ortak bir elektronik kitap formatının bulunmamasıdır. Cihazların sağladığı yakınlaştırma, not alma, tümcenin veya sözcüğün altını çizme, sözlük desteği gibi özellikler, bazı dosya formatlarında çalışmamakta ve hatta okuyucu cihaz bazı formatları hiç görüntüleyememektedir. Elektronik kitapların sorunları ve geleceği hakkında yazılabilecek çok şey bulunsa da verdiğimiz bilgiler konumuz özelinde bizce yeterlidir; bundan sonra yapılacak anlatım, araştırma alanımızın dışında kalmaktadır. Tez, makale, tebliğ, kitap ve benzeri türden eserlerin yazımı ve yayımı aşamasında, yolun başındaki pek çok araştırmacı yetersiz bilgi ve deneyimsizlik sebebiyle sorun yaşamaktadır. Ülkemizdeki eğitim geleneği, öğrencinin bu sürece yeterli şekilde hazırlanmasını sağlamaktan ne yazık ki uzaktır. Bu konuyla ilgili yeterli eğitimin alınmaması, henüz lisans aşamasında sorunlara sebep olacak, tez yazımının mezuniyet için şart olduğu mastır eğitimi sırasında zirve yapacaktır. Sorunların aşılmasında, öğrencinin deneyimleri kendine rehber edinmesi önemlidir. Söz konusu sebeplerden dolayı, değerlendirmesini yaptığımız eser bu alandaki önemli bir ihtiyacı karşılamaktadır. Eser, kolay anlaşılır bir dille yazılmış, konular ana hatlarıyla anlatılmış, tekrardan kaçınılmış ve anlatım gayet akıcı ve yalın tutulmuştur. Temel ilkelere eğilmesinin yanında araştırmacının dikkatinden kaçacak e-posta adreslerinin ad-soyad şeklinde alınması gibi ince detaylar da kitabın değerini arttırıcı hususlardır. Akademik eğitimde ilerlemeyi planlayan her öğrencinin okuması ve mütalaa etmesi gereklidir.

KAYNAKÇA

Öz, Şaban, *Araştırma Yöntem ve Teknikleri*, İstanbul, Neva Yayınları, 2015.

Wikipedia, Wikipedi Özgür Ansiklopedi. “*E-kitap okuyucu*”. Erişim 14 Kasım 2020. https://tr.wikipedia.org/wiki/E-kitap_okuyucu

Calibro, Calibro İndir Oku. “Ana Sayfa”. Erişim 14 Kasım 2020. <http://calibro.com/>

⁵Wikipedia, Wikipedi Özgür Ansiklopedi. “*E-kitap okuyucu*”. Erişim 14 Kasım 2020. https://tr.wikipedia.org/wiki/E-kitap_okuyucu

⁶ Calibro, Calibro İndir Oku. “Ana Sayfa”. Erişim 14 Kasım 2020. <http://calibro.com/>

KÜMMELİYET-İ BEŞERİYE TASAVVURUNDA ŞARK VE GARBİN FARKI*

Rıza Tevfik

Çev.: Ergin AKDAĞ*

Özet

Bu makalede Rıza Tevfik, "insanlığın kümmeliyeti" üzerine doğu ve batıda ortaya çıkan anlayışları kıyas etmiş ve batıdaki ubermensch fikriyle doğudaki fenafillah mertebesini kıyasın merkezine alarak iki anlayışın değerlendirmesini bu fikir-mertebeler üzerinden yapmıştır.

Anahtar Kelimeler: kümmeliyet, şark, garb, tekâmül, ubermensch, fenafillah, nirvana

Abstract

In this article, Rıza Tevfik compares the understandings that emerged in the East and the West regarding the "perfection of humanity," placing the concept of the ubermensch in the West and the fenafillah stage in the East at the center of comparison. Through these ideas and stages, he evaluates the two understandings.

Keywords: perfection, orient, occident, ubermensch, evolvment, fenafillah, nirvana

Kariûn-i kirama bu hususta iki meşhur nazariye arz edeceğim. Lakin küçücük bir mukaddimeye lütfen sabretmelerini istirham ederim. Fikr-i tekâmül (benim tahkikime göre) zihn-i beşerde binlerce sene evvel doğmuş bir akidedir (doctrine); ve kaviyen zannediyorum ki evvela şarkta belirmiş bir lem'a-i marifettir. Budizm (Bouddhisme) itikadında bunun sufiyane bir şeklini görebiliyoruz: İnsan büyük bir sabır ve sebat ile mütemadiyen imal-i hayriyeye vakf-ı nefis ederek birçok edvar-ı mütetâbia geçiriyor ve her devir, kendisine bir tasfiye (purification) idmangâhı ihzar ettiğinden dolayı kümmeliyet (perfection) mertebesine vasıl olabilmek için insanın (behemehâl) bu safahat-ı tekâmülden ale't-tedric geçmesi lazım geliyor. Geçebilirse bargâh-ı uluhiyete girerek mukarribinden sayılıyor. Nihayet Budda ile yekvücut oluyor ki nirvana = fenafillah budur. Bunun için de behemehâl, his ve akıldan tamamen teberri ve tecerrüt etmeli, ölmezden evvel ölmeli, hiç olmalıdır. Budizm itikadınca kümmeliyet hiç çıkıyor!..

Bütün garp ve âleminin mehd-i medeniyeti ve memba-ı irfanı olan Yunan-ı kadim hükemasında bu fikr-i tekâmülü (biraz başka türlü) görüyoruz. Hatta Empedokles ve Eflatun'un tekâmül nazariyeleri bile yekdiğerinden farklıdır: Birincisi aynı zamanda muktedir bir şair dahi olduğu için fikirlerini nazmen eda etmişti. İtikadınca mevcudatın bir cevher-i aslîsi vardır ki türlü türlü şekle girip tecelli eder. Evvela cemadat şeklinde görünür: Taş, toprak olur, mercan olur, ila-ahire. Sonra nebat şeklini alır, daha sonra hayvan ve nihayet insan kılıfına girer. Bu itikada sıdk ile merbut olan Empedokles, insan olmazdan evvel, denizde balık gibi yüzdüğünü, çayırda hayvan gibi otlayıp gezdiğini, havada kuş gibi uçtuğunu şiirlerinde naklediyor. Bu itikada göre kümmeliyet kemal-i suret ve maneviyete peyveste oluyor.

* Bu makale, Rıza Tevfik'in (Bölükbaşı), Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası'nda 17 Mart 1917 (No: 21) ve 7 Nisan 1917 (No: 23) tarihlerinde iki parça hâlinde yayımlanan aynı isimli makalesinin transkribe edilmiş hâlidir. Transkripsiyonda, günümüzde kullanılan kelimelerin günümüzdeki hâli esas alınmış; kullanılmayan kelimelerin ise mümkün olduğunca orijinal yazılışına riayet edilmiştir. Özel isimler, Nietzsche dışında orijinal yazılışı veya günümüz Türkçesindeki yazılışına göre imla edilmiştir.

* Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi, erginakdag08@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3883-0451

Edebiyat-ı şarkîye ile ülfet etmiş olanlar pek iyi bilirler ki Mevlâna'da, İbn Yemin'de, hemen şuaraya-sûfiyenin cümlesinde bu itikadı beyan için en güzel manzumeler vardır. Bizim parmak hesabıyla söylenmiş Türkçe eşâr-ı sûfiyanede dahi bir mühim akide-i esasiye budur. Buna devr (le devenir) derler.

Eflatun'un fikri biraz başkadır, demiştım. Bu hakimin itikadınca gayrı-maddi bir âlem-i aklîde eşya-yı maddiyenin birer mükemmel numuneleri vardır ki tamamen maddiyetten muarrâ eşkâl-i hendesiye gibidir. İşte hakayık-ı eşya bu ilk numunelerdir (prototypes). Maddi şeyler onların pek kaba saba yapılmış birer biçimsiz kopyası, birer galiz ve çirkin taklididir. Her şeyin tekâmülü numune-i asliyesine şeklen takarrübü ile tahakkuk eder.

Bu fikirler dahi sufiye-i şarkın asarında aynen ve vazıhen görülür. Ayan-ı sabite diye tasavvufta meşhur olan tabir-i ıstılahî (prototypes) mukabilidir.

Şimdi asıl maksadımıza gelelim:

Mademki her şey tekâmül ediyor ve tekâmül demek, mükemmel bir numuneye yani ideale gittikçe daha ziyade benzemek demek oluyor; elbette eşref-i mahlukat olan insanın da bir ayn-ı sabitesi, bir numune-i kemali olmak gerektir ve insan o numuneye benzedikçe medaric-i terakkiden geçerek mertebe-i kusvâya yaklaşıyor demektir. Zaten fitrat-ı beşeriyede buna istidat var. Fakat bu say-ı i'tılânın gayeti ne olacak? İrtika nereye varıp duracak?..

Eflatun bu maksad-ı tekâmülü tayin ediyor: “homoiosis teo” yani “Allah’a benzeyiş!” diyor. Bizim urefa (tehallaku bi-halkillah) der.

İşte irfan-ı şark ile ziyadesiyle alakadar olan insan-ı kâmil nazariyesinin menşei budur.

Bu fikri garip görmemelidir. Şarkta ezhan-ı mütefekkirine asırlarca tasallutun etmiş, hem sanatta güzelliğin idealini göstermiş; hem de ahlakın muharrik-i tekâmülünü çizmiş ve dolayısıyla iç timaiyat ve siyasyatta derin ve sürekli tesirler bırakmış bir itikattır.

İnsaniyetin tekâmülünde, insanların iradesine tabi olmayan birçok avamil-i tabiiyenin tesiri olduğu muhakkaktır. Lakin insanlar emellerini, ideallerini şüphesiz kendileri halk ediyorlar ve onlara (hayallerince) birer suret-i muayyene ifaza etmedikçe terakki yoluna teveccüh edemiyorlar. Mutlaka bir numune olmalı; ve o da katiyen suret-pezir olmalı; müphem kalmamalı!.. İnsan kısmı pusulasız, haritasız, örneksiz iş göremiyor.

Emr-i terbiyede muteber olan düstur-ı umumi, “mükemmel adam yetiştirmek” değil mi? Fakat mükemmel adam nasıl şeydir? Nasıl olur? Bunu tayin etmeli!.. O düstur-ı umumiyi bilmek kâfi gelmiyor; çünkü pek müphemdir.

Kezalik mükemmel bir millet nasıl olur? Mükemmel bir aile nasıl olur? Mükemmel bir yazı masası nasıl olur?.. Diye düşünebilirsiniz. Nitekim her şey hakkında böyle düşünüp duruyoruz ve o sayede her şeyi ıslah ve ikmal için çareler keşfedebiliyoruz ki terakki (en geniş ve adi manasıyla) bu demektir.

Öyle ise hâlâ Eflatunî olmaktan kurtulamamış olduğumuzda şüphe yoktur. Çünkü her şeyin numune-i kemalini keşfetmek istiyoruz. Yani Eflatun gibi düşünmekte devam ettiğimiz zahirdir.

Avrupa’da bu son zamanlarda Alman feylesof-ı meşhuru Niçe (Nietzsche) o eski insan-ı kâmil nazariyesine büsbütün yeni bir şekil verdi ve onu tamamıyla benimsedi. Filhakika bu tasavvur münhasıran kendi düşünceleridir; ve şark ile garbın maneviyatlarındaki fark-ı esasîyi hakkıyla ibraz ettiği için çok şayan-ı dikkattir ve pek meşhur bir nazariyedir. Teessüf ederim ki pek muhtasar olarak arz edebileceğim.

İsviçre’de senelerce malul ve mefluç yatıp matuhen vefat eden bu garip feylesof bir deha-yı marazînin en iyi numunesi idi. Efkâr-ı zamaneye harikulade bir tesiri olmuştur.

Bu hakim dahi tekâmüle mutekit idi. Öyle iddia ediyordu ki bugünkü insanların fevkinde bir insan numunesi, ileride bi’t-tekâmül suret-pezir-i vücut olacaktır. Bilmem kaç asır sonra medeniyetten doğacak olan bu istikbal adamına bir de isim koydu: Übermensch yani mâ-fevkalbeşer dedi.

Bunda inanılmayacak bir şey yok! Hatta İtalyan muharrir-i meşhuru Danoncio büyük bir heyecan-ı iman ile bu fikri telakki etmişti. Milyonlarca adamlar da kabul ettiler.

Ben mâ-fevkalbeşer tasvirini Niçe’nin eserlerinde görünce bilakis nefret ettim. Çünkü Afrika müstemlekâtını idare eden Avrupalı valilerin ve memurların maneviyatını tamamıyla temsil eder bir dâhiye-i gururdur. İnsan-ı kâmil tasavvuruna bu kıyafeti veren esbabı da bir dereceye kadar anlar gibi oldum:

Niçe Lehistan’dan hicret etmiş fakir bir ailenin ahfadından olduğu hâlde (her nedense) kendisini bir prens sülalesinin son mümessili zannederdi. Binaenaleyh gayet aristokrasi taraftarı idi. (Filhakika üslubu pek aristokrattır.) Müsavattan bunun kadar nefret eder bir mütefekkir bilmiyorum. Bu daiye-yi tefevvuk bütün efkâr ve mülahazatına bir garip renk vermiş ve bütün maneviyatını bozmuştur. Hatta Hristiyanlıktan kendi tabirince iğrenmesine de başlıca sebep odur. “Sefiller dini!” diyor ve Roma’nın Siyadet-i Askeriye (aristocrarie militaire) esası üzerine kurulmuş olan bina-yı medeniyetini böyle birkaç balıkçı fukarasının yıkıp bırakması son derecede gayz ve nefretini mucip oluyor.

Bu adamın itikadınca insanların bir kibar kısmı var. Bir de avam ve esafil-i nas var. Bunlar sureten ve şerait-i içtimaiye itibarıyla değil, fitraten, mahiyeten başka başka şeylerdir. Aristokratlar her hakka maliktir; avam-ı nas onların yiyeceği hayvanat-ı ehliyedir. Avam sürüsünü himayet ederler; onlara karşı adavet hissi duymazlar. Başka bir vazife ile de avama karşı müteahhit ve mütekayyid değildirler. Nitekim çoban koyun sürüsünü muhafaza eder: Çünkü kendi malıdır, gıdasıdır. Fakat o hayvanata karşı hiçbir türlü taahhüdatı olamaz. Onun için onlarda bir kibir ve azamet, bir ceberut-ı asilane vardır. Ve bu hâlleri avamın kalbinde mürâi bir kin tevhit eder. Hâlbuki kin zelil bir ahlaksızlıktır. Kibir, sefil bir raiyete karşı her veçhile faikiyetini hisseden asil insanların eda-yı haysiyetidir. Yoksa aristokratlar kendi aralarında gayet nazikane bir sürü merasim-i teşrifatiyeye riayetle yaşarlar ve her fert mertebe-i şahsiyesine göre o kanun-ı kavim-i asalete riayetkâr davranır. Herkes -alâ meratibihim- yekdiğerinin edna hukukuna hürmet eder. Fakat kendi sınıflarından hariç kalan cemaât-ı sefilenin aristokratlar nazarında hiçbir hakkı olamaz. Ahırınızda keyfiniz için beslediğiniz hayvanatın size karşı hiçbir hakkı olmadığı gibî..

İşte bundan dolayıdır ki übermensch, “hayır ve şer fevkinde”dir (au delà du bien et du mal). Kendi gibi olmayanlara her türlü zulüm icra edebilir. Yaptığı zulüm olmaz ve şer sayılmaz. İyilik de edebilir. Fakat onu avamın saadeti için değil, mahzâ kendi keyfi için yaptığından dolayı lütuf olmuş olmaz ve hayır sayılmaz.

İşte bunun için Niçe'nin aristokratları halka karşı yani o sınıf haricinde kalan bütün insaniyete karşı kat'en ve katibeten mesul değildirler; ve beşeriyetin fevkinde bulunmak haşyetiyle (malik-i rikab-ı ümem) oldukları için nasıl isterler ise insaniyeti o suretle tasarruf ederler. Bu hak, bu salahiyet, beşeriyetin fevkinde olmalarından ileri gelir.

İşte bu garip feylesofun mâ-fevkalbeşer bir insan olmak üzere tasvir ettiği numune-i kemal budur.

Ben iddia edebilirim ki iki asırlık bir müstemleke idaresi ile -bi'z-zarure- bozulup tereddi eden Avrupa vicdan-ı içtimaisi, hırs-ı istila ve hiss-i tefevvuk ile büsbütün tesemmüm ederek bu efkâr-ı mahmume içinde böyle bir dalalet-i acibe tevlit etmiştir. İnsan ancak Afrika vahşilerine karşı böyle bir hiss-i tefevvuk duyar.

Divane Niçe'nin bir büyüklüğü varsa, o da Avrupa milel-i mütemeddinesi diye bildiğimiz emperyalist milletlerin hemen her ferdinde gizli duran, herkesin vicdanını dolduran bu dalalet-i hod-pesendâneyi kemal-i sıdk ve hulus ile teşhis ve temsil edebilmiş olmasıdır.

Şüphesiz Niçe muvazenesi bozuk ve mamafih fevkalade bir adamdır. Çünkü divaneliğin bu türlü - herkesin bildiği- adi delilik değildir.

Zannederim ki Voltaire, rakibi olan J. J. Rousseau için "Ulvi bir divanedir." (C'est un fou sublime.) demişti. Bu hüküm Niçe hakkında daha ziyade yakışık alır.

Bazı dâhiler vardır ki hiçbir hususi keşfe muvaffak olmadıkları hâlde, harikulade bir mükeşşif (condensateur) gibidirler. İçinde yaşadıkları devrin ihtilacat-ı ruhiyesini herkesten ziyade şiddet ve samimiyet ile hissediyorlar. Ve kendi vicdanlarında tekşif ediyorlar. Bu kabiliyet sayesinde o sara hamlelerine bir suret-i muayyene ifaza edebiliyorlar. Sonra ona bir fikir ile şekl-i ifade veriyorlar. Bu türlü fikirlerin halk arasında süratle intişarı ve zihinlere tahakkümü -pek garip görünmekle beraber- pek tabii oluyor, çünkü o itikada menşe olan hissiyat-ı maraziyye (perakende olarak) bütün vicdanlarda zaten mevcuttur. Yalnız gayrı-meş'ur (inconscient) bir hâldedir. Mevzubahis ettiğim dâhiler, o nev hayatı kendi vicdanlarında tekşif etmekle -perakende ve müphem- bir hâletiruhiyeyi meş'ur (conscient) bir şekle ifrağ ediyorlar. Ve onu bir muassala (resultante) suretinde tekrar vicdan-ı içtimaiye tevdi etmiş olmaktan başka bir şey yapmıyorlar. Bir pertevsüz eş'a-i müntesireyi (radiations diffuses) nasıl mihrak noktasında toplayıp da şiddetini artırıyor ve o sayede her şeyi yakabiliyorsa, bu cinsten olan dâhiler de hissiyat-ı umumiyei kendi ruhlarında topluyorlar ve herkesi onunla tutuşturabiliyorlar, demektir.

Bir zamane hastalığı (mal du siecle) vardır. Ona ancak mariz dehalar suret verip meşhur bir hâletiruhiye olarak ortaya atabilirler. Ancak onların kalbi bu raşelerle beraber titrer ve inler bir hassas diyaazon (diapason).

İşte Niçe benim anladığıma göre böyle bir dâhi idi. Schopenhauer de öyle idi; Napolyon muharebelerinin vicdanlarda bıraktığı gamame-i gumumu kendi ruhunda topladı. Ve bu bedbinliği olanca şiddetiyle idrak edip ona bir suret-i makule verdi: Ondan bir felsefe yaptı.

Lord Byron da öyle idi. Schopenhauer'in o felsefesini nazmen tercüme etti; füsunkâr bir şiir suretinde besteledi.

Binaenaleyh yalnız bu harikulade adamları dikkatlice tettebbu etmek, onların devrini ve mensup oldukları cemaatin hissiyet-i maraziyesini anlamak için elzem bir şarttır. Onlar vicdan-ı asrın ayinesidir. Hususen ki bir büyük faziletleri vardır. Pek samimi hisseder ve pek samimi söylerler. Samimiyet zaten dehanın lazıme-i ahlakiyesidir. Gerek Schopenhauer'in gerekse Niçe'nin gurur-ı hod-pesendanesi (nümayiş için ketm-i hissiyata tenezzül etmeyecek kadar) taşkındır. Öyle olmasaydı (mâ-fevkalbeşer tasavvuruna ve terakkiyat-ı medeniye iddiasına rağmen) vicdan-ı insanın derin ve karanlık tabakalarında teressüp edip durmuş olan hissiyat-ı hayvaniyenin mahiyetine bu kadar kolaylıkla infaz-ı nazar edemezdik. Bu adamların en büyük hizmetleri budur. Vicdanlarını layıkıyla açıyorlar, fikirleri ile de en karanlık köşelerini tenvir edip size gösteriyorlar. Siz orada, bütün insaniyetin cibilli olan kusurlarını (timsali bir şekilde) görebiliyorsunuz. O sebeptendir ki onların söylediği sözler (yek-nazarda pek acip görünmekle beraber) şayan-ı hayret bir derecede min-cihetin hakikate makrun düşüyor. Çünkü maya-i aslımızla alakadardır. Asıl marifetleri şu ki kendi vicdanlarını inceden inceye tahlil ediyorlar; asıl faziletleri şu ki doğrusunu söylüyorlar.

Niçe'nin akait-i esasiye ve efkâr-ı zatiyesinden hemen hiçbirini aynen kabul edemediğim hâlde itirafa mecburum ki, bütün efkârında bir nüve-i hakikat vardır. Fakat heyet-i mecmuasına bakarsanız her tarafı çürük şeftaliye benzer; yalnız sağlam olan yeri çekirdeğidir. Ve yalnız çekirdeği işe yarayabilir. Alıp diğer bir yerde neşvünemasına takayyüt ederseniz pekala meyve verebilir. Fakat o hâli üzere gıda değil, semdir.

Onun içindir ki birçok mütefekkirin ve ahlakiyun Niçeizm ile vicdan-ı enamin tesemmüm ettiğini iddiaya kadar varmışlar idi. Ben zannederim ki Niçeizm bir asırda peyda olan bir hâletiruhiyenin ancak düstur-ı felsefisidir ve binaenaleyh bir neticedir, bir muhassıladır. İddia edebilirim ki Avrupalılar, nispeten pek vahşi, pek cahil, pek aciz birtakım kabail-i süfliye ile ve bir taraftan da fazla medeni, fazla haluk, fakat her mersada milel-i kadime ile sıkı sıkıya temasta bulunduktan sonra, onlara kuvvetçe faik olduklarını hissetmişler ve sermest-i gurur olarak bu dalalete düşmüşlerdir.

Bu cennet-i garibenin suret-i tevellüdü müstemlekât idarelerinde (beş on sene evvel) görülmüştü ve bütün Avrupa gazetelerinde bahsi olduydu.

Afrika-yı vusta müstemlekelerinde idare memuru olan bazı zabitan bir vakitler öyle Firavun'casına bir istibdat izhar ettiler ki nihayet, aciz ve mukavemetsiz bir sürü vahşiler karşısında cinnet getirerek kendilerini uluhiyet mertebesinde gördüler, Zenci kadınlarını (Mahzâ şenlik icra etmek için!..) sııklara bağlayıp dinamitli fişeklerle ateşlediler; sonra bu türlü mezalim-i şeniâyı adi eğlence ittihaz ettiler. Bittabi bu mecnunane kabahatlerin Avrupa merakiz-i medeniyesinde şüyu azim rezaletleri mucip oldu. Müstemlekata evamir-i şedide gönderildi. İyi biliyorum ki bir Fransız müstemlekesi kumandanı ve müdürü olan bir yüzbaşı vatanına karşı isyan ve hükûmetine karşı ilan-ı istiklal etti. Onu yola getirmek için bir maruf miralay ile bir müfreze-i askeriye gönderildi. Zavallı miralay, yüzbaşı ile mülakata geldiği sırada öteki asi onu bir kurşunda yere serdiydi. Fransa, herifi ele geçirmek için azim fedakârlıklara mecbur kaldı.

Bu hadise yalnız Fransız müstemlekatına münhasır kalmadı. Afrika'nın daha birçok yerlerinde görüldü, o kadar ki gazeteciler buna (âdetleri veçhile) bir isim bile taktılar: Afrika hastalığı (mal d' Afrique) dediler. Afrika'da tul müddet vahşiler idaresinde kalan zabitlere arız bir maraz-ı mahsus olmak üzere tefsir ettiler.

Ben zannediyorum ki bu hâlet-i garibe Niçeizm'in kuru bir şeklinden başka bir şey değildi. Bu fezahatleri yapan adam Niçeizm'i bilseydi şöyle bir mülâhaza beyan ederek kendini mazur gösterebilirdi:

“Bu vahşiler esafil-i cins-i beşerdir. Yani tabir-i ıstilahisiyle söyleyeyim: esfel-i ecnastır (race inférieure = lower race). Biz (hiç olmazsa onlara nispetle) büsbütün başka bir cins mümessiliyiz. Bunlar beşerden madud ise şüphe yok ki biz mâfevkalbeşeriz.” diyebilirlerdi.

Deyince de artık ötesi kolaydır. Mâfevkalbeşer olan insanın hukuk-ı müstesnası ifal ve icraatı itibarıyla hayır ve şer fevkinde olduğunu sayıp dökmek zor değildir.

Demek ki Niçe'nin kendi âleminde tasavvur ettiği insan-ı kâmil, Afrika müstemlekâtında iktiza-yı ahval ile bittabi doğuyor ve tahakkuk ediyordu. Buna Afrika hastalığı demek, bu hastalığın mahiyetini anlamamaktır. Transvaal'de mütemekkin olan medeni ve bahadır Boerler arasında böyle bir hastalık görülememesi şayan-ı dikkat olmalıydı.

Ben Avrupa'da birçok defalar keyfiyeti bilvesile tahkik ettim: Birçok “efendiden adamlar” iddia ediyorlardı ki müstemlekâta memuriyetle vakit geçirip de vatanlarına avdet eden kimselerin terbiye-i medeniyesi fena hâlde bozulup berbat oluyor, kaba, hodpesent, müstebit, haksız, velhasıl na-kabil-i hezm ve tahammül bir seciye iktisap edip geliyorlar.

Bunun sebebi kabiliyet-i insaniye itibarıyla muvazenesizliğin, haysiyet-i maneviye itibarıyla müsavatsızlığın tab-ı beşeri ifsat etmesidir. Fıtrat-ı insaniyede zaten bu yüzden fesada meyil ve istidat var. İnsanları ahlaken tefessühten vikaye eden kuvvet, muamelat-ı müteakabilede tevazün-i hukuktur. Nebi nevinden mukabele, mukavemet görmeyen bir adamın vicdanen ne sefil bir derke-i pestîye düşebileceğini tafsilatıyla izah etmek uzun sürer. Mısır-i kadimde bir Firavun'un eski İran'da bir Keykavus'un dava-yı uluhiyet edecek kadar tecennün etmesine sebep budur. Onlar kendi zamanlarında hakikaten mâfevkalbeşer, birer acube-i hilkat (monstruosité de la Nature) idiler. Hayır ve şer fevkinde idiler; istediklerini yaparlardı. Denizi değneklerle dövdürür, hemşiresini, validesini istifraş eder ve daha bir.ok fezayih icra edebilir idiler. Yaptıkları ne günah ne de ayıp sayılırdı.

Muvazenesizlik bütün bu garip hâlatıruhiyenin sebep-i iptidaisidir. Mübalâğa etmek istemiyorum ama, müstemlekât idaresi ve emperyalizm politikası büyük milletlere elbette bu gururu vermiş olan avamilden biridir. Niçe'nin insan-ı kâmil bu levha üzerine resmolunmuştur. Bana öyle geliyor!

Ben, ancak hukuk-ı tabiyede müsavata kailim; haysiyet-i maneviye ve kabiliyette demokrasi prensibini şiddetle reddedenlerdenim. Bununla beraber, katiyen o itikattayım ki insanın kemali insaniyete himmeti ile mütenasiptir. Hayra ve hele fedakârlığa kabiliyeti ile ölçülür. Mamafih insan, ne kadar kâmil olursa olsun, yine mâfevkalbeşer olamaz Mâfevkalbeşer itikadı, ekseriyet insaniyenin putperestliğe tenezzülü şartıyla makbul ve makul olabilir. Bilmem bu iyi bir şey mi?

Şimdi bizim sufiye nazarında insan-ı kâmil nedir? Onu da şöyle bir görüverelim:

Bu âlem vücud-ı mutlakın nâ madud cilveleridir. Her şey onun mezahiridir. Yani vücud-ı mutlakın namütenahi olan esma ve sıfatından yerine mazhariyetle suret-pezir tecelli olmuştur. Mamafih yine meratip (hiérarchie) var: Har-ı mühre (yani katırcı boncuğu!..) başka dritim başka! Kezalik elmasa, inciye nispetle en hasis nebat daha alidir. Çünkü onda kabiliyet-i nümüvv var ki elmasta yok. Tıpkı bunun gibi en ali bir cins nebat, en sefil hayvana nispetle aşağı bir derekededir. Çünkü hayvanda nümüvv kabiliyetinden maada his dahi var. Aynı sebepten dolayı hayvanat içinde insan cümlesinden efdal ve ekmel bir numunedir. Çünkü onda fazla olarak akıl ve vicdan var ki onunla hayır ve şerri, hak ve batılı temyize

muktedir olabilir. Ondan dolayı insan ism-i azamın mazharıdır. En büyük mazhariyete nail olarak cilve gösteren ve binaenaleyh hakka en yakın olan odur. Onun için on sekiz bin âlemi nefsinde camidir. Âlem-i suğradır (microcosme). Yani bütün mevcudat-ı mümküneyi -minyatür hâlinde- arz eder bir numunedir. Tecelliyat-ı süfliye ile vücud-ı mutlak arasında hatt-ı ittisaldır (trait d' Union). Ondan dolayı ıstılah-ı sufîyede insana berzah-ı cami dahi derler. Hâlbuki mahiyet-i insaniyede dahi meratıp var. Çünkü tekâmül var. Bu tekâmülün gayesi de visal-i haktır (communion). Buna muvaffak olmak için, bütün müsteheyat-ı hayvaniyeden sıyrılıp tasfiye-i nefis (purification de L'ame) etmelidir. Dünyaca, hatta ahiretçe hiçbir arzusu kalmayacak kadar lakaydiye (adiaphore) varabilmelidir; o vakit şeytanetten kurtulup melekîyet ile ittisafa istidat hasıl olur ve o vakit sufi hakka vasıl olur. Vicdanı her türlü ednas-ı dünyeviyeden yani dünya pisliklerinden tasaffi edince didar-ı hak (kema-hüve) orada kendini gösterir. Rüyet (Vision en Dieu) saadeti budur. Bu, cem-i bade'l-fark mertebesidir. Yani bidayet-i emirde vücud-ı mutlaktan ayrılıp da bu imkân âleminde göründükten sonra tayy-i meratıb-i kemal ederek yine hakka kadar irtika edip onunla birleşmek mertebesidir. Buna kavs-ı uruc derler. Bu mertebeye erdikten sonra yine nüzul eder. Fakat artık bildiğimiz adamlar gibi değildir: İnsan-ı kâmilidir! Dünyada hükmü caridir. Kutb-ı âlem (Le pôle de monde) ve gavs-ı azamdır. Yani en büyük yardımcıdır. Herkesin imdadına yetişir, hazırdır (sauveur). Hayır ve mahz-ı hayır kabiliyetine maliktir. Şer onun mahiyet-i kutsiyesine nakabil-i telif bir arızadır. Zaten şer vücudî (positif) bir şey değildir, ademî (negatif) bir hadisedir, hayır eksikliğidir. Gavs-ı azam o noksanı, kemal-i zatiyesiyle telafi ve tesviye için gelmiştir. Zahirde adi adamlardan hiç farkı yoktur: Cami kapısında eski pabuç dikip geçinen bir adamcağız (eğer o mazhariyette ise) kutuptur. Zevahir, bu haysiyet-i kutsiyesine mani değildir. Kemal insana en büyük mania, kibir ve gurur vücud-pesentliğidir. Çünkü bunlar şeytanın sıfat-ı zatiyesidir. Kutbun umur-ı beşeriye üzerine büyük bir nüfuzu vardır. Hayr-ı enam için neyi tasimim ederse onu saha-i fiile çıkarır ve icra eder. İşte ıstılahta himmet buna derler.

Mertebe-i kutbiyet, fark-ı ba'de'l-cem ile olur, yani, kavs-ı urucun müntehasına kadar irtika edip de hak ile birleştikten sonra büsbütün mâfevkalbeşer bir mahiyetle ayrılıp yine insanlar içine rücu ile mümkündür ki bu da kavs-ı nüzuldür. Ve bununla devr (le devenir) tamam olmuş olur. Bundan sonra âlemin adl ve kıst üzere devam-ı idaresi için kutup (himmet ile) herkesi hakka davet ve tevcih eder. Onun madununda memurları da vardır. Derhâl ondan sonra dört kişi gelir ki evtad yani vetedler bunlardır. Kutbun dört direği mesabesindedir ve onun kaim-makamlarıdır. Gavs-ı âlem ortadan sır olunca, yani büsbütün âlem-i manaya intikal edince kendi işareti ile evtaddan birisi onun makamına kaim olur. Ve bu suretle âlem insan-ı kâmilden bir an hali kalmaz. Evtadın madununda kırk kişi daha vardır ki bunlara abdal denilir. Çünkü evtaddan biri ilerleyip gavs olur da yeri münhal kalırsa, o kırk kişiden biri (yine işaret-i maneviye ile) gaip olan zata bedel olarak onun yerine geçer, onun için onların kırkı da bedellerdir.

İşte hülâsa olarak tasavvufta insan-ı kâmil nazariyesi budur.

Bu nazariye ile ötekinin farkı azimdir. Evvela bizim şarkta insan-ı kâmil ancak bir tane olabilir. Bütün bir millet yahut bütün Avrupa olamaz. Ondan sonra insan-ı kâmilin başlıca sıfatı hakka tecavüz değil, hayır işlemek ve halkı hakka davet etmektir. Gurur değil, mahviyet-i külliye. İla ahire!..

Hemen her şeyde olduğu gibi bu akidede dahi Avrupa mizacı ile hakiki şark mizacı arasındaki fark-ı azim ayanen görünüyor. Bunların kıymetini takdir veyahut kıyas etmek için değil, bu iki tasavvuru muhtasaran arz etmek niyeti ile bu sözleri söyledim. Mamefih bana sorulsa, Niçe'nin insan-ı kâmilî gibi ziyankâr bir divane olmaktan ise kırk abdaldan biri olmayı tercih ederdim. Hiç olmazsa kimseye zararım dokunmazdı. Bence filhakika kemalin şanı ika-ı şerre hiçbir veçhile kâdir olamamaktır.

Hele şimdilik adamakıllı insan olmak da yeter!..

Rıza Tervfik

